

Ελληνικό Περιοδικό
Διοίκησης
Αθλητισμού & Αναψυχής

Hellenic Journal
of Sport & Recreation
Management

2014
Volume 11 (1), 55-72

Ελληνικό Περιοδικό Διοίκηση Αθλητισμού & Αναψυχής
τόμος 11 (1), 55-72
Δημοσιεύτηκε: Ιούλιος, 2014

Hellenic Journal of Sport & Recreation Management
Volume 11 (1), 55-72
Released: July, 2014

Ελληνική Εταιρία
Διοίκησης Αθλητισμού

Hellenic Association
for
Sport Management

<http://www.elleda.gr>
ISSN 1791-6933

**Ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων παιδιών που συμμετέχουν
σε τυπικές κατασκηνώσεις και σε κατασκηνώσεις
με προγράμματα υπαιθρίων δραστηριοτήτων**

Φιλίππου, Κ. & Κουθούρης, Χ.

Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν να διερευνήσει εάν η συμμετοχή στην κατασκήνωση μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων. Πιο συγκεκριμένα, να εξετάσει μεταβολές στις αντιλήψεις για την ατομική και ομαδική εργασία, καθώς και σε διαστάσεις κοινωνικής συμπεριφοράς πριν και μετά τη συμμετοχή των παιδιών σε διαφορετικού τύπου κατασκηνώσεις. Στην έρευνα συμμετείχαν 142 παιδιά (56 αγόρια και 86 κορίτσια) ηλικίας από 11 έως 15 ετών (Μ.Ο. 13.46 ± 1.29). Από τους συμμετέχοντες, 62 ήταν σε κατασκήνωση υπαιθρίων δραστηριοτήτων αναψυχής και 80 ήταν σε τυπική κατασκήνωση. Οι συμμετέχοντες συμπλήρωσαν την κλίμακα Αισθημάτων για την ομαδική εργασία και την κλίμακα εκτίμησης κοινωνικής συμπεριφοράς την πρώτη και την τελευταία μέρα της κατασκηνωτικής περιόδου. Αναλύσεις διακύμανσης με επαναλαμβανόμενες μετρήσεις έδειξαν ότι στα παιδιά που συμμετείχαν στις κατασκηνώσεις που στο πρόγραμμά τους περιλαμβάνονταν προγράμματα υπαιθρίων δραστηριοτήτων αναψυχής αυξήθηκε η προτίμηση για την ομαδική δουλειά σε σύγκριση με τα παιδιά που συμμετείχαν σε τυπική κατασκήνωση, στα οποία αυξήθηκε η προτίμηση για την ατομική δουλειά. Επιπλέον βρέθηκε ότι οι τιμές στη μεταβλητή της ενσυναίσθησης αυξήθηκαν για το σύνολο των συμμετεχόντων. Συμπερασματικά, η παρούσα έρευνα δείχνει ότι η συμμετοχή σε κατασκήνωση μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων. Ωστόσο, ο τύπος της κατασκήνωσης και ο ανάλογος σχεδιασμός ομαδικών δράσεων στα πλαίσια των προγραμμάτων κάθε κατασκήνωσης λειτουργεί καταλυτικά προς αυτή την κατεύθυνση.

Λέξεις κλειδιά: ομαδική εργασία, συνεργασία, ενσυναίσθηση, οργάνωση ομαδικών δραστηριοτήτων, κοινωνική ανάπτυξη, τύπος κατασκήνωσης.

Ηλεκτρονική διεύθυνση επικοινωνίας: konfilip@pe.uth.gr

**The Role of the Camping Participation for the Development of Social Skills.
Investigating Differences between Typical Camps and Camps with Outdoor Activity Programs.**

Filippou, K. & Kouthouris, C.

Department of Physical Education & Sport Sciences, University of Thessaly

Abstract

The purpose of the present study was to explore the role of camp participation in developing social skills. In particular, to examine changes in feelings towards group and individual work, as well as in dimensions of social behaviour before and after the participation in different type of camps. Participants were 142 children (56 boys and 86 girls) aged 11 to 15 years ($M = 13.46 \pm 1.29$). Among participants 62 were participating in outdoor activities camps, whereas 80 were participating in typical camps. Participants completed the Feelings Towards Group Work Questionnaire and the Social Competences Scale on the first and the last day of the camp period. Repeated measures ANOVA revealed that participants in outdoor activities camps increased their preference for groups work compared to children participating in typical camps, who increased their preference to individual work. In addition, it was found that scores on empathy increased for the total sample. In sum, the present study shows that participating in camps can contribute to the development of social skills; however, the different type of camps and organizing effectively the structures of group activities may facilitate the achievement of such social goals.

Key words: team work, cooperation, empathy, organization of group activities, social development, camp type.

e - mail: konfilip@pe.uth.gr

Εισαγωγή

Στην Ελλάδα λειτουργούν περισσότερες από 300 παιδικές κατασκηνώσεις σήμερα. Η πλειοψηφία αυτών βρίσκεται σε παραθαλάσσιες τοποθεσίες, αλλά υπάρχουν και κατασκηνώσεις σε ορεινές περιοχές. Τα τελευταία χρόνια έχουν αρχίσει να αναπτύσσονται πέραν των τυπικών κατασκηνώσεων και κατασκηνώσεις με συγκεκριμένη φιλοσοφία προγραμμάτων που αποκαλούνται οικολογικές κατασκηνώσεις ή κατασκηνώσεις με υπαίθριες δραστηριότητες. Η πλειοψηφία των θερινών παιδικών κατασκηνώσεων προσφέρει ποικιλία θεμάτων προς απασχόληση. Αθλητικών δραστηριοτήτων (όπως μπάσκετ, ποδόσφαιρο, κολύμπι, τένις), πολιτιστικών δραστηριοτήτων (εργαστήρια ζωγραφικής, θεατρικές ομάδες), ψυχαγωγίας και διασκέδασης (πχ προβολή ταινιών), ακόμη και εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων (πχ εκμάθηση ηλεκτρονικών υπολογιστών ή ξένης γλώσσας). Κάποιες από τις κατασκηνώσεις βασίζουν τον κορμό του προγράμματός τους στη συμμετοχή σε υπαίθριες δραστηριότητες αναψυχής, όπως: προσανατολισμός, πλεύση με κανόε-καγιάκ, πεζοπορία, ελεύθερο κάρμπινγκ κ.ά. Ο κύριος στόχος τους είναι να προσφέρουν ένα ελκυστικό περιβάλλον αναψυχής για τα παιδιά, συνδυάζοντας αθλητικές και εκπαιδευτικές δραστηριότητες (Alexandris & Kouthouris 2005). Η συμμετοχή των παιδιών σε κατασκηνώσεις έχει συνδεθεί με ποικίλα οφέλη, όπως κινητικά, γνωστικά, κοινωνικά και αναψυχής (Edginton & Edginton, 1994). Τα τελευταία χρόνια, η ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων έχει προσελκύσει σημαντικό ερευνητικό ενδιαφέρον. Η συμμετοχή σε δραστηριότητες και δράσεις που προϋποθέτουν ομαδική δουλειά και ενισχύουν τη συνεργασία μπορεί να έχει θετική επίδραση στην ανάπτυξη τέτοιων κοινωνικών δεξιοτήτων (Goudas & Magotsiou, 2009). Ως κατεξοχή χώρος αναψυχής και δραστηριοτήτων που στηρίζονται στη ομαδικότητα και τη συνεργασία και μπορεί να προάγει κοινωνικές δεξιότητες των παιδιών, είναι η συμμετοχή σε κατασκήνωση.

Ανασκόπηση βιβλιογραφίας

Ο θεσμός της κατασκήνωσης

Η κατασκήνωση ως υπαίθρια δραστηριότητα εκφράζεται από την παραμονή ομάδων ατόμων σε ανοικτό υπαίθριο χώρο με σειρά διανυκτερεύσεων, ενώ ακολουθεί την πιστή εφαρμογή ενός λεπτομερώς σχεδιασμένου προγράμματος υπό τη συνεχή καθοδήγηση εκπαιδευμένων συνοδών, το οποίο αποβλέπει στη διαπαιδαγώγηση, την άσκηση, την ευχαρίστηση και τελικώς την αναψυχή των συμμετεχόντων (Κουθούρης, 2009). Η έννοια της κατασκήνωσης δημιουργεί ποικίλες εικόνες και διαφορετικές προσδοκίες στους συμμετέχοντες, σύμφωνα πάντοτε με τις αντίστοιχες προσωπικές εμπειρίες και ακούσματα. Η δραστηριότητα της κατασκήνωσης εκτείνεται από σύντομες εξορμήσεις με διανυκτέρευση σε κοντινές σε αστικό περιβάλλον φυσικού κάλους περιοχές, έως την παραμονή για αρκετές εβδομάδες σε ελεύθερο φυσικό περιβάλλον. Απώτερος στόχος είναι η απόκτηση σωματικής, ψυχικής, και πνευματικής υγείας για τους κατασκηνωτές. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της παραμονής σε

φυσικό περιβάλλον, της κοινωνικοποίησης με άλλα άτομα και της ενεργητικής ενασχόλησης με κατάλληλες δραστηριότητες. Οι δραστηριότητες της κατασκήνωσης οδηγούν το άτομο να βιώσει ένα διαφορετικό τρόπο ζωής, σε διαφορετικό _της καθημερινότητάς το περιβάλλον, αφήνοντας πίσω τετριμμένες και αναγκαίες συμπεριφορές της ζωής του. Ακόμη ο κατασκηνωτής μέσα από το ομαδικό πνεύμα της κατασκήνωσης και την ενεργητική συμμετοχή, ανακαλύπτει μη ενεργοποιημένα στοιχεία του χαρακτήρα του και της προσωπικότητάς του. Είναι αποδεκτό, όχι όμως και ερευνητικά αποδεδειγμένο, ότι το άτομο που συμμετέχει σε κατασκηνώσεις απολαμβάνει οφέλη όπως: βελτίωση της υγείας, αυτάρκεια, αυτοπεποίθηση, ανάπτυξη ενδιαφέροντος για το περιβάλλον, αισθητική εκτίμηση της φύσης, ανάγκη για συνεργασία, ανάπτυξη δεξιοτήτων. Η κατασκήνωση είναι μια περιστασιακή συνύπαρξη ομάδων ατόμων που αποφάσισαν να μοιραστούν οργανωμένα και δημοκρατικά έναν υπαίθριο χώρο με συγκεκριμένες αρχές συμβίωσης και κοινούς στόχους. Τα προγράμματα των κατασκηνώσεων μαζί με τα προγράμματα των οργανωμένων θεματικών πάρκων αναψυχής και των κινητικών προγραμμάτων αναψυχής πελατών ξενοδοχειακών καταλυμάτων, αποτελούν δράσεις αναψυχής μεικτού χαρακτήρα (Κουθούρης, 2009). Οι παιδικές κατασκηνώσεις έχουν πολυσύνθετη αποστολή και περιλαμβάνουν δράσεις παιδαγωγικές, αθλητικές, ψυχαγωγικές, παιγνιώδεις αλλά και διασκέδασης. Τα προγράμματα και οι δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου μιας κατασκήνωσης στοχεύουν να ικανοποιούν ανάγκες και ενδιαφέροντα των συμμετεχόντων ενώ ταυτόχρονα εκφράζουν τη φιλοσοφία της κατασκήνωσης.

Ο θεσμός των κατασκηνώσεων, υφίσταται από την αρχαία εποχή, καθώς από τότε οι κοινωνίες αναγνώριζαν τα οφέλη της παραμονής του ανθρώπου σε υπαίθριο χώρο. Μέρος της διαπαιδαγώγησης των παιδιών στους αρχαίους χρόνους γινόταν στην ύπαιθρο υπό την εποπτεία ενάρετων και ικανών παιδαγωγών. Ως παράδειγμα αναφέρεται ο Κένταυρος ο Χείρων, γνώστης της θεραπευτικής και κνηγετικής τέχνης, που ως γνωστό ζούσε μέσα στο πυκνό δάσος του Πηλίου, ενώ κοντά του μαθήτευσαν και διαπαιδαγωγήθηκαν σπουδαιότεροι γόνοι βασιλιάδων όπως ο Αχιλλέας, ο Ηρακλής, ο Ασκληπιός κ.α. (Γιόκαρης, 1959). Οι αρχαίοι Σπαρτιάτες δημιούργησαν πρότυπα κατασκηνώσεων, στρατιωτικού μάλλον χαρακτήρα, με σκοπό τη σκληραγώγηση, την τάξη, την ισχυροποίηση του χαρακτήρα και την πειθαρχία των νεαρών Σπαρτιατών.

Η πρώτη κατασκήνωση στην σύγχρονη ευρωπαϊκή εποχή υποστηρίζεται ότι δημιουργήθηκε στη Ζυρίχη της Ελβετίας στο τέλος του 19^{ου} αιώνα από έναν κληρικό. Στόχος της κατασκήνωσης ήταν η περίθαλψη παιδιών που είχαν εκτεθεί σε άσχημες συνθήκες διαβίωσης. Αντίστοιχα στη νεώτερη Ελλάδα η πρώτη κατασκήνωση εμφανίζεται στη Βουλιαγμένη το 1911 από την γυναίκα του αρχαιολόγου Σλήμαν. Την ίδια εποχή (1912) εμφανίζονται οι κατασκηνώσεις προσκοπικών ομάδων, υπό την διεύθυνση του ιδρυτή του Προσκοπισμού στην Ελλάδα, του γυμναστή Αθανάσιου Λευκαδίτη, στο δάσος της Μαγκουφάνας Αμαρουσίου. Ο κατασκηνωτικός θεσμός στην Ελλάδα μεταπολεμικά (1948) αρχίζει να εντάσσεται στους τομείς δραστηριότητας διαφόρων υπουργείων και οργανισμών του Ελληνικού κράτους. Ο θεσμός της κατασκήνωσης γνωρίζει συστηματική ανάπτυξη στα Υπουργεία Κοινωνικής Πρόνοιας, Παιδείας, όπως και σε κοινωφελείς οργανισμούς όπως Δήμους, Τράπεζες, Ο.Τ.Ε., Αστυνομία. Η φύση των κατασκηνώσεων της εποχής και οι ανάγκες της νεολαίας μετά τον πόλεμο ήθελαν τις κατασκηνώσεις μάλλον σε αποστολή ενίσχυσης της σίτισης, της ξεκούρασης και της βελτίωσης της υγείας των συμμετεχόντων. Πολλοί σύλλογοι και ιδιώτες λοιπόν την συγκεκριμένη περίοδο άρχισαν να οργανώνουν κατασκηνώσεις σε διάφορες περιοχές στην ύπαιθρο της χώρας μας.

Η φιλοσοφία κυρίως, αλλά και οι επί μέρους αντικειμενικοί στόχοι κάθε κατασκήνωσης δίνουν το στίγμα και διαμορφώνουν το αντίστοιχο εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Ανεξάρτητα όμως της φιλοσοφίας κάθε κατασκήνωσης, κοινός στόχος των παιδικών κατασκηνώσεων είναι η σωματική, η ψυχική, η συναισθηματική, η πνευματική τόνωση ανάπτυξη και διάπλαση των παιδιών, η παροχή ελευθερίας και ευκαιριών για κίνηση-άσκηση, η ψυχαγωγία, η αγάπη προς την υπαίθρια ζωή, η διαμόρφωση ισχυρού και ηθικού χαρακτήρα, η αποβολή κακών και επιβλαβών συννηθειών. Ακόμη, η απόκτηση υγιεινών και εποικοδομητικών συννηθειών, η ξεκούραση, η αναζωογόνηση, η αναπλήρωση δυνάμεων και η απόκτηση αξιών όπως το θάρρος, η πειθαρχία, η αρετή, η δικαιοσύνη, η θέληση, η αλληλεγγύη κ.α. (Γιόκαρης, 1959). Στην Ελλάδα παρουσιάζονται διάφοροι τύποι κατασκηνώσεων:

α) Τυπική κατασκήνωση. Οι τυπικές κατασκηνώσεις πληρούν συγκεκριμένους κανονισμούς υγιεινής και ασφάλειας. Οι κανονισμοί επιβάλλονται από το αρμόδιο υπουργείο. Ο χώρος της κατασκήνωσης μπορεί να είναι σε υψόμετρο ή κοντά στην θάλασσα. Το υψόμετρο πρέπει να μην υπερβαίνει τα 700μ με 1000 μέτρα. Περιοχές που το υψόμετρο τους κυμαίνεται από 500-700μ. είναι ιδανικές και προσφέρονται για πλήθος δραστηριοτήτων. Σε κατασκηνώσεις δίπλα στη θάλασσα, το τοπίο ταιριάζει με την Ελληνική διεθνή εικόνα, ενώ προσφέρει δυνατότητες για την προσέλκυση αλλοδαπών παιδιών και τη δημιουργία κατασκηνώσεων διεθνών προδιαγραφών. Το πρόγραμμα στις τυπικές κατασκηνώσεις έχει γενικούς στόχους όπως η επαρκής και υγιεινή διατροφή, το ήρεμο περιβάλλον, η ελαφρά άσκηση των κατασκηνωτών, η ψυχαγωγία και η ασφάλεια. Επίσης στοχεύει κάθε παιδί να εκτονωθεί και να αποβάλει τις καταπύσεις της καθημερινής ζωής. Οι δράσεις προσπαθούν να συμβάλλουν, ώστε ο κατασκηνωτής να είναι εύθυμος, ζωντανός, αισιόδοξος, χαρούμενος και γελαστός. Τα προγράμματα περιλαμβάνουν κυρίως ομαδικά παιχνίδια που δίνουν τη δυνατότητα στα παιδιά να αναπτύξουν το αίσθημα της ευθύνης, της πειθαρχίας του σεβασμού προς τα άλλα παιδιά, του θάρρους, της αυτοπεποίθησης και της συνεργασίας

β) Αθλητική κατασκήνωση. Το πρόγραμμά τους είναι κώρα προσανατολισμένο σε αθλητικές δράσεις. Συχνά έχουν τη μορφή παιδικών προπονητικών κέντρων. Διαθέτουν μεγάλες αθλητικές εγκαταστάσεις και αθλητικό εξοπλισμό, κλειστά γυμναστήρια, κολυμβητήρια και ανοιχτά γήπεδα, παρέχοντας δυνατότητα διδασκαλίας και εκμάθησης σε πολλά αθλήματα όπως: μπάσκετ, ποδόσφαιρο, βόλεϊ, χάντμπολ, θαλάσσιο σκι, κωπηλασία κ.α. Ακόμη και η βραδινή αναψυχή περιέχει μεγάλες οθόνες με περιεχόμενο αθλητικό, όπως αγώνες, πρωταθλήματα κλπ.

γ) Ημερήσια κατασκήνωση. Οι ημερήσιες κατασκηνώσεις (day camps) εμφανίστηκαν στις Η.Π.Α. τη δεκαετία του 1920. Στις ημερήσιες κατασκηνώσεις δόθηκε η δυνατότητα σε παιδιά που ζούσαν σε αστικά κέντρα, να μετακινούνται ελάχιστα, παίρνοντας μέρος μόνο σε ένα ημερήσιο πρόγραμμα κατασκήνωσης ενώ το βράδυ να επιστρέφουν στο σπίτι τους για διανυκτέρευση. Η πρώτη ημερήσια κατασκήνωση δημιουργήθηκε κοντά στην πόλη της Νέας Υόρκης και αποτέλεσε πρότυπο για εκατοντάδες κατασκηνώσεις που ακολούθησαν, καθώς το 1980 οι ημερήσιες κατασκηνώσεις στις Η.Π.Α. υπολογίζονταν σε 3.000 (Αυθίνος, 1998). Στην Ελλάδα λειτουργούν αντίστοιχα κάποιοι πυρήνες ημερήσιων κατασκηνώσεων κυρίως με προγράμματα δημιουργικής απασχόλησης σε συνδυασμό με υπαίθριες αθλητικές δραστηριότητες.

δ) Κατασκήνωση Υπαίθριων Δραστηριοτήτων (Outdoor Activities Camps). Οι κατασκηνώσεις Υπαίθριων Δραστηριοτήτων βρίσκονται συνήθως σε μέσο υψόμετρο (700-1000μ) και μέσα σε δενδρόφυτες δασώδεις εκτάσεις. Απευθύνονται σε νέους και παιδιά από 6 έως εφήβους, αγόρια και κορίτσια και συνήθως δεν διαθέτουν μόνιμες εγκαταστάσεις για τη διαμονή των κατασκηνωτών. Η διανυκτέρευσή τους γίνεται σε σκηνές. Διαθέτουν κουζίνα, τρεχούμενο νερό και οργανωμένους χώρους υγιεινής. Ο αριθμός των συμμετεχόντων δεν υπερβαίνει τα 80 παιδιά κάθε περίοδο. Το πρόγραμμα των κατασκηνώσεων Υπαίθριων Δραστηριοτήτων εστιάζει κυρίως σε δράσεις όπως: πεζοπορικές διαδρομές, μαθήματα αναρρίχησης, ορειβατικό ποδήλατο, νυχτερινές πεζοπορίες, κανό, καγιακ, κωπηλασία, κατάβαση ποταμού (rafting), προσανατολισμό, τοξοβολία, ιππασία κ.ά. Στο πρόγραμμα των κατασκηνώσεων αυτών βασική θέση έχει η περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των παιδιών και η ασχολία με δράσεις ανάπτυξης ανθρώπινων δεξιοτήτων σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο. Ακόμη δίνεται έμφαση στη βιωματική γνωριμία με την ορεινή φύση και το τοπικό οικοσύστημα, τη παρατήρηση πουλιών, τη γνωριμία και μελέτη της παράδοσης της περιοχής. Τις βραδινές ώρες η αναψυχή και η ψυχαγωγία γίνεται πάντα γύρω από μια κεντρική φωτιά, αφήνοντας τους κατασκηνωτές στη δημιουργία συζητήσεων, ανασκόπησης των δράσεων της ημέρας που πέρασε και σχεδιασμό των δράσεων της επόμενης. Η στελέχωση των κατασκηνώσεων αυτών απαιτεί έμπειρα και εκπαιδευμένα άτομα. Οι κατασκηνωτές συμμετέχουν σε δράσεις που θα τους είναι χρήσιμες για όλη τη ζωή τους, αποκτούν αξέχαστες εμπειρίες, τις οποίες μπορούν να ανακαλούν σε όλη την ζωή τους.

ε) Κατασκήνωση εθελοντών - οικολογικού περιεχομένου. Τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας έχει αναπτυχθεί αρκετά η ιδέα της εθελοντικής εργασίας για την προστασία του περιβάλλοντος. Με αυτή την ιδέα ως κοινό στόχο πολλοί νέοι συγκεντρώνονται κάθε χρόνο σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας με ιδιαίτερο οικολογικό και περιβαλλοντολογικό ενδιαφέρον και προσφέρουν εθελοντική εργασία για την

προστασία του περιβάλλοντος (θαλάσσιο πάρκο Σκοπέλου, προστασία της θαλάσσιας μεσογειακής φώκιας, Ικαρία κλπ).

στ) Προσκοπική κατασκήνωση. Οι κατασκηνώσεις των προσκόπων αποτελούν πρότυπα κατασκήνωσης. Ιδιαιτερότητα αυτών των κατασκηνώσεων είναι ότι συμμετέχουν μόνο παιδιά που ανήκουν σε κάποια προσκοπική ομάδα και έχουν παρακολουθήσει ήδη τα ανάλογα κατασκηνωτικά προγράμματα, τουλάχιστον για ένα εξάμηνο. Οι προϋποθέσεις συμμετοχής στηρίζονται στο ότι οι προσκοπικές κατασκηνώσεις απαιτούν κάποιες πρότερες γνώσεις και δεξιότητες από τους συμμετέχοντες.

Τα οφέλη της κατασκήνωσης

Αποτελεί γενική παραδοχή ότι τα οφέλη της κατασκήνωσης για τους νεαρούς συμμετέχοντες είναι πολλαπλά και σημαντικά, ωστόσο η συστηματική έρευνα για την αξία της κατασκήνωσης έρευνα είναι περιορισμένη (Henderson, Thurber, Whitaker, Bialeschki, & Scanlin, 2006). Η έρευνα σχετικά με τα οφέλη της κατασκήνωσης θα μπορούσε να επιβεβαιώσει αυτές τις παραδοχές και να υποστηρίξει εμπειρικά το ρόλο των κατασκηνώσεων στην ανάπτυξη παιδιών και εφήβων. Επιπλέον όμως θα μπορούσε να ενισχύσει τη θέση του θεσμού των κατασκηνώσεων στην κοινωνική και παιδαγωγική ατζέντα, και να επιτρέψει την επιστημονική και την τεκμηριωμένη αξιολόγηση προγραμμάτων που θα επέτρεπαν τη βελτίωση της λειτουργίας των κατασκηνώσεων (Thurber, Scanlin, Scheuler, & Henderson, 2007).

Η ιδέα και υλοποίηση των πρώτων κατασκηνώσεων χρονολογείται στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Οι κατασκηνώσεις ήταν μη κερδοσκοπικές και αναπτύχθηκαν για να προσφέρουν στα παιδιά ευκαιρίες αγωγής που δεν είχαν στα σχολεία (Eells, 1986). Υπό την καθοδήγηση ενθουσιώδους και εσωτερικά παρακινήτων παιδαγωγών οι κατασκηνωτές είχαν την ευκαιρία να βιώσουν την εμπειρία της κοινότητας, μακριά από το σπίτι, σε ένα φυσικό περιβάλλον αναψυχής, που περιελάμβανε δραστηριότητες που αποσκοπούσαν στην ανάπτυξη φυσικών, πνευματικών και κοινωνικών δεξιοτήτων (Eells, 1986). Παρά τις αρχικές συνδέσεις και αναφορές με πατριωτικές και μιλιταριστικές πρακτικές, σταδιακά από τα μέσα του αιώνα άρχισε να υιοθετείται μια πιο ουμανιστική και χαλαρή προσέγγιση με σκοπό την ευχαρίστηση και την σύνδεση με το φυσικό περιβάλλον.

Στην πρώτη συστηματική έρευνα σχετικά με τη συμμετοχή σε κατασκήνωση, οι Dimock και Hendry (1929) ανέφεραν ότι η συμμετοχή αγοριών σε κατασκήνωση είχε θετική επίδραση στη συμπεριφορά τους, και σε διαστάσεις όπως η ανεξαρτησία, η προθυμία να δοκιμάσουν νέα πράγματα, και παράλληλα συνδέθηκαν με μείωση αντικοινωνικών συμπεριφορών. Σε έρευνα, ο Sekine, (1994) μελέτησε τις αλλαγές στην αυτο-αποτελεσματικότητα μαθητών, μετά τη συμμετοχή τους σε ένα εβδομαδιαίο πρόγραμμα κατασκήνωσης, σε σύγκριση με παιδιά που δεν συμμετείχαν στην κατασκήνωση. Τα αποτελέσματα της έρευνας υποστήριξαν ότι τα παιδιά που συμμετείχαν στην κατασκήνωση παρουσίασαν σημαντική βελτίωση στην αυτο-αποτελεσματικότητα. Το ερώτημα που παραμένει είναι εάν ότι συμβαίνει στην κατασκήνωση, στη συγκεκριμένη περίπτωση με την απόκτηση αυτοπεποίθησης, αναμένεται να μεταφερθεί και στην υπόλοιπη καθημερινή ζωή του ατόμου.

Ακόμη ο ερευνητής Chenery, (1991) πραγματοποίησε στην Βόρεια Αμερική, ποιοτική έρευνα υποστηρίζοντας ότι η συνεργασία, οι καλές σχέσεις, η επίτευξη στόχων, η δυνατότητα της προσωπικής επιλογής, η τάση προς το καλύτερο, η ανεξαρτησία και η ομαδική δουλειά σχετίζονται με την αυτοεκτίμηση του ατόμου. Οι κατασκηνωτές στην διάρκεια της συνέντευξης ανέφεραν ότι ένιωθαν την ελευθερία στη διάρκεια της κατασκήνωσης να ανακαλύψουν το χαρακτήρα τους. Τα αποτελέσματα της έρευνας υποστήριξαν ότι πολλές από τις δραστηριότητες που περιλαμβάνονται στο πρόγραμμα μιας κατασκήνωσης ωθούν τα παιδιά να δημιουργήσουν θετικότερη εικόνα για τον εαυτό τους. Το γεγονός αυτό θα συμβεί εάν τους προσφερθούν οι ανάλογες ευκαιρίες για να υποστηρίξουν την ανεξαρτησία τους και να μάθουν να συμπεριφέρονται σε ομαδικές εργασίες.

Σε άλλη έρευνα ο Durall, (1997) υποστήριξε ότι οι κατασκηνωτές βιώνουν καταστάσεις οι οποίες τους προσφέρουν οφέλη προς μια υγιή κοινωνική ανάπτυξη. Η ύπαρξη των αλλαγών στους

συμμετέχοντες σε μια κατασκήνωση είναι αποτέλεσμα του κατάλληλου σχεδιασμού του προγράμματος. Στα οφέλη της συμμετοχής σε μια κατασκήνωση περιλαμβάνετε η συνοχή της ομάδας, η προσωπική μάθηση και ο αλτρουισμός. Σε παρόμοια αποτελέσματα κατέληξε και έρευνα των Brannan, Arick & Fullerton, (1997) οι οποίοι υποστήριξαν ότι οι κατασκηνωτές ανέπτυξαν σημαντικές κοινωνικές δεξιότητες μέσω της κατασκήνωσης, όπως η ανάπτυξη του σεβασμού για τους άλλους.

Πρόσφατη έρευνα (Dworken, 1999) υποστήριξε ότι στην κατασκήνωση αποκτούνται δεξιότητες από τα παιδιά όπως η ηγεσία, η επικοινωνία, η λήψη αποφάσεων, οι οποίες βοηθούν στην συνέχεια για την ανάπτυξη της συνεργασίας με άλλους ανθρώπους. Επιπλέον οι κατασκηνωτές ανέφεραν η παραμονή στην κατασκήνωση βελτίωσε παράγοντες της ποιότητας ζωής τους, όπως καλύτερο ύπνο, χαμηλότερο άγχος κ.ά. Στην σύγχρονη βιβλιογραφία έρευνες που έχουν διεξαχθεί σε κατασκηνώσεις γενικού πληθυσμού έχουν υποστηρίξει τα οφέλη της συμμετοχής στην ανάπτυξη της αυτοεκτίμησης και αυτοεικόνας (Groves & Kabalas, 1976; Marsh, Richards & Barnes, 1986), της ικανότητας και της επίτευξης στόχων (Treasure & Roberts, 1998), και της ενεργοποίησης (Cartwright, Tabatabai, Beaudoin, & Daidoo, 2000). Σε μία έρευνα ευρείας κλίμακας οι Garst (2005) και Garst και Bruce (2003) συμπέραναν ότι η συμμετοχή σε κατασκηνώσεις μπορεί ωφελήσει τα παιδιά να υιοθετήσουν δεξιότητες ζωής, όπως λήψη αποφάσεων και επίλυση προβλημάτων.

Σύμφωνα με τους Edginton και Edginton (1994) η συμμετοχή σε υψηλής ποιότητας δημιουργικά προγράμματα, μπορεί να προσφέρει στους νέους σημαντικά οφέλη όπως ατομική ανάπτυξη, κοινωνικοποίηση, βελτίωση της φυσικής τους κατάστασης, απόκτηση θετικών αξιών, έκφραση της δημιουργικότητας και της φαντασίας τους, μάθηση και ωρίμανση και συλλογή εμπειριών. Έτσι, παρά τη γενική παραδοχή ότι τα περισσότερα παιδιά βλέπουν τις θερινές και αθλητικές κατασκηνώσεις ως μια διασκεδαστική εμπειρία, οι ερευνητές έχουν υποστηρίξει και τα θετικά αναπτυξιακά αποτελέσματα της συμμετοχής σε κατασκηνώσεις (Alexandris & Kouthouris, 2005; Bialeschki, Henderson, & James, 2007).

Οι Alexandris και Kouthouris (2005) προτείνουν, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνάς τους, πως οι κατασκηνωτές προσδοκούν να βρεθούν σε ένα περιβάλλον που προάγει τη δυνατότητα γνωριμίας τους με νέα παιδιά, να επικοινωνήσουν μαζί τους και να κάνουν νέους φίλους. Η πλειονότητα αυτών των παιδιών ζουν σε μεγάλες πόλεις όπου οι δυνατότητες για κοινωνικοποίηση εκτός σχολείου είναι μειωμένες. Σύμφωνα με τον Marsh (1999), εάν τα παιδιά δεν απολαμβάνουν κοινωνικά οφέλη τότε ίσως κάτι δεν έχει σχεδιαστεί σωστά στο πρόγραμμα της κατασκήνωσης και οι μανάτζερ θα πρέπει να καταβάλουν κάθε δυνατή προσπάθεια να ικανοποιήσουν τις προσδοκίες των κατασκηνωτών διοργανώνοντας γιορτές, κοινωνικές εκδηλώσεις, ομαδικές δραστηριότητες ώστε να προωθήσουν το ομαδικό πνεύμα.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η συμμετοχή σε κατασκηνώσεις μπορεί να έχει ποικίλα θετικά αποτελέσματα, και ανάμεσα σε αυτά θετικές επιδράσεις στην ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων. Ωστόσο, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι σύμφωνα με τα στοιχεία μιας πρόσφατης μετα-ανάλυσης (Marsh, 1999) οι επιδράσεις αυτές, και ειδικότερα οι επιδράσεις που αφορούν σε συστατικά της αυτοεκτίμησης, είναι πιο προφανείς σε κατασκηνώσεις που υλοποιούσαν στοχευμένα προς αυτή την κατεύθυνση προγράμματα.

Οι κοινωνικές δεξιότητες

Η απόκτηση και η ικανότητα χρήσης των κοινωνικών δεξιοτήτων παίζει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του ατόμου, σε όλα τα στάδια της ζωής του. Ο Marsh (1999) προτείνει πως η διαπροσωπική μάθηση, η κοινωνική συνοχή και ο αλτρουισμός είναι παράγοντες που μπορούν να προωθήσουν την κοινωνική αλληλεπίδραση και ανάπτυξη. Σύμφωνα με τον Kennedy, (1988) η ικανότητα για κοινωνικές σχέσεις διαδραματίζει σημαντικό ρόλο κατά την παιδική και εφηβική ηλικία ενώ σχετίζεται και με την επιτυχία στο σχολείο. Ο Brooks (1984) με μεγαλύτερη έμφαση τόνισε τη σημασία των κοινωνικών δεξιοτήτων. Υποστήριξε ότι αποτελούν μία από τις τέσσερις κύριες κατηγορίες δεξιοτήτων που είναι απαραίτητες για κάθε παιδί, έφηβο και ενήλικα και τις ονομάζει «δεξιότητες διαπροσωπικής επικοινωνίας και σχέσεων», αφού πρόκειται για δεξιότητες απαραίτητες για την αποτελεσματική

επικοινωνία, προφορική ή μη προφορική, με άλλους ανθρώπους, η οποία οδηγεί στη διευκόλυνση καθιέρωσης σχέσεων και στη συμμετοχή σε μικρές ή μεγάλες ομάδες.

Σύμφωνα με τους Sharpe, Brown και Crider (1984) και τον Brooks (1984) οι κύριοι παράγοντες ανάπτυξης και διαμόρφωσης κοινωνικών δεξιοτήτων είναι η οικογένεια, το σχολείο, οι κοινωνικές ομάδες και διάφοροι θεσμικοί παράγοντες στους οποίους συμμετέχουν τα άτομα. Από τους παραπάνω παράγοντες έχει υποστηριχθεί ότι το σχολείο αποτελεί το πλέον κατάλληλο περιβάλλον για την ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων, λόγω της μαζικότητας που παρουσιάζει, επειδή το σχολείο προσομοιάζει μια μικρή κοινωνία, αλλά και επειδή η επίτευξη τέτοιων στόχων μπορεί να συνδυαστεί με τα μαθησιακά αντικείμενα που διδάσκονται (Kennedy, 1988).

Ανάμεσα στα αντικείμενα διδασκαλίας του σχολείου, αυτό που έχει συνδεθεί με την αποτελεσματικότερη εφαρμογή προγραμμάτων για την ανάπτυξη δεξιοτήτων ζωής και ως εκ τούτου κοινωνικών δεξιοτήτων είναι η φυσική αγωγή (Goudas, Dermitzaki, Leondari, & Danish, 2006). Ο βασικός λόγος για την ανάδειξη της φυσικής αγωγής ως ιδανικού χώρου για την ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων φαίνεται να είναι η κίνηση, αλλά και επιπλέον οι καταστάσεις και οι συνθήκες που σχετίζονται με την κίνηση και το παιχνίδι, όπως η σωματική επαφή, ο αυθορμητισμός, και η αίσθηση ελευθερίας (Mchugh, 1995). Οι παράγοντες αυτοί που διευκολύνουν την εφαρμογή προγραμμάτων για την ανάπτυξη δεξιοτήτων υπάρχουν, και ίσως σε ακόμα μεγαλύτερο βαθμό στο πεδίο του αθλητισμού.

Η κινητική δραστηριότητα γενικότερα και η αθλητική δραστηριότητα ειδικότερα έχει συνδεθεί με την ανάπτυξη δεξιοτήτων ζωής και ανάμεσα τους κοινωνικών δεξιοτήτων. Δύο πεδία, με ιδιαίτερη σημασία για τα παιδιά, στα οποία η αθλητική δραστηριότητα κυριαρχεί είναι η φυσική αγωγή και η συμμετοχή στον οργανωμένο αθλητισμό. Σύμφωνα με τους Danish και τους συνεργάτες του οι αθλητικές δραστηριότητες αποτελούν ιδανικό πεδίο για την εισαγωγή και ανάπτυξη δεξιοτήτων ζωής (Danish, Hodge, Heke, & Taylor, 2003). Παράλληλα επισημαίνουν ότι οι αθλητικές δραστηριότητες μπορούν να χρησιμεύσουν ως όχημα για την μεταφορά των δεξιοτήτων από τον αθλητισμό στην καθημερινή ζωή. Ικανότητες που μαθαίνονται μέσα από τον αθλητισμό όπως η ικανότητα να αποδίδεις κάτω από πίεση, να λύνεις προβλήματα, να επικοινωνείς αποτελεσματικά, να συνεργάζεσαι με άλλους για την επίτευξη στόχων μπορούν να μεταφερθούν από την αθλητικό χώρο σε άλλους τομείς της ζωής. Ακολούθως, έχει υποστηριχθεί ότι ένας αποτελεσματικός τρόπος για την απόκτηση δεξιοτήτων είναι η ενσωμάτωση αυτών των δεξιοτήτων ζωής στις αθλητικές δραστηριότητες (Petlichkoff, 2004). Επικεντρώνοντας στην κοινωνική συμπεριφορά, η αθλητική συμμετοχή και η συμμετοχή στη φυσική αγωγή θεωρούνται κατάλληλοι χώροι για τη διδασκαλία κοινωνικών δεξιοτήτων εξαιτίας της αλληλεπίδρασης που λαμβάνει χώρα μεταξύ των παιδιών (Grineski, 1996; Tjeerdsma, 1999). Ειδικότερα, η συμμετοχή σε αθλητικές δραστηριότητες έχει σχετιστεί με χαμηλότερα επίπεδα παραβατικής συμπεριφοράς (Segrave, Moreau, & Hastad, 1985) και υψηλότερα επίπεδα κοινωνικής συμπεριφοράς και αντιστοιχών στάσεων (Emmanouel, Zervas, & Vagenas, 1992). Έρευνες που έχουν εξετάσει την επίδραση της συνεργατικής μάθησης στην κοινωνική συμπεριφορά, έδειξαν ότι οι συμμετέχοντες βελτίωσαν την κατανόηση των αναγκών των άλλων, τη φροντίδα για τους άλλους (Polvi & Telama, 2000), τις δεξιότητες επικοινωνίας (Dyson, 2002), τις δεξιότητες συνεργασίας, την ενσυναίσθηση και τις στάσεις προς την ομαδική εργασία (Goudas & Magotsiou, 2009). Παρόλα αυτά, ερευνητές υποδεικνύουν ότι το πλαίσιο μέσα στο οποίο οι δραστηριότητες συμβαίνουν είναι σημαντικοί παράγοντες για την αποτελεσματική ανάπτυξη των επιθυμητών κοινωνικών αποτελεσμάτων (Mahoney & Stattin, 2000).

Ο αθλητισμός θεωρείται ως ένας σημαντικός παράγοντας κοινωνικοποίησης (Grove & Dodder, 1982). Η συμμετοχή σε αθλητικές δραστηριότητες βοηθάει τα παιδιά να αναπτύξουν την ταυτότητά τους, να κατανοήσουν τα συναισθήματά τους (Danish et al., 2003), ενώ αποτελεί χώρο στον οποίο τα παιδιά μπορούν να ικανοποιήσουν πολλές από τις ανάγκες τους, και ιδιαίτερα τις κοινωνικές. Διάφορες κοινωνικές δεξιότητες έχουν σχετιστεί με την αθλητική συμμετοχή, όπως η συνεργασία (Wuest & Lombardo, 1994), ο αλτρουισμός και η ενσυναίσθηση (Carlo, Koller, Eisenberg, Da Silva, & Frohlich, 1996; Eisenberg, Carlo, Murphy, & Van Court, 1995; Wentzel & Erdley, 1993), η κοινωνική υπευθυνότητα και ο αυτό-έλεγχος (Cote, 2002).

Κατασκήνωση και κοινωνικές δεξιότητες

Τα αποτελέσματα των παραπάνω ερευνών σε συνδυασμό με τις θεωρήσεις σχετικά με την καταλληλότητα της φυσικής αγωγής και του αθλητισμού για την ανάπτυξη δεξιοτήτων ζωής και κοινωνικών δεξιοτήτων καθιστά το χώρο της κατασκήνωσης ιδανικό για το σκοπό αυτό. Σε αντίθεση με τη φυσική αγωγή, η συμμετοχή στην κατασκήνωση είναι για την πλειονότητα των παιδιών επιλεγόμενη και εσωτερικά παρακινήμενη (Alexandris & Kouthouris, 2005). Επιπλέον, σε σύγκριση με τον αθλητισμό απουσιάζουν οι δομές που ενισχύουν τον ανταγωνισμό και θεσμοθετούν την υπεροχή και τη διάκριση. Οι λίγες έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί αναδεικνύουν το σημαντικό ρόλο που μπορεί να έχει η κατασκήνωση στην πολύπλευρη ανάπτυξη των παιδιών.

Οι Shirilla και Gass (2008) εξέτασαν την επίδραση της συμμετοχής σε κατασκήνωση σε διαπροσωπικές και ενδοπροσωπικές κοινωνικές δεξιότητες. Στην έρευνα συμμετείχαν παιδιά ηλικίας από 6 έως 16 ετών που συμμετείχαν σε ένα εβδομαδιαίο πρόγραμμα κατασκήνωσης. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι συμμετέχοντες βελτίωσαν σημαντικά το συνολικό σκορ κοινωνικών δεξιοτήτων και ιδιαίτερα τις ενδοπροσωπικές δεξιότητες τους. Ο Reefe (2005) εξέτασε την αποτελεσματικότητα ενός προγράμματος κατασκήνωσης στην ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων σε 201 παιδιά 10-12 ετών. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα παιδιά που συμμετείχαν στην κατασκήνωση σε σύγκριση με άλλα παιδιά που δε συμμετείχαν σε κατασκήνωση έδειξαν αυξημένα σκορ στις κοινωνικές δεξιότητες και συγκεκριμένα στις διαπροσωπικές δεξιότητες όπως εμπιστοσύνη, συνεργασία, επικοινωνία σεβασμός και υπευθυνότητα.

Τέλος, ο Thurber και συνεργάτες του (Thurber et al., 2007) πραγματοποίησαν μια μεγάλη έρευνα σχετικά με το ρόλο της κατασκήνωσης στην πολυδιάστατη ανάπτυξη των παιδιών. Στην έρευνα συμμετείχαν 3395 παιδιά που συμμετείχαν σε κάποια κατασκήνωση για τουλάχιστον μία εβδομάδα. Στην έρευνα επίσης συμμετείχαν γονείς αλλά και προσωπικό των κατασκηνώσεων για την πιο σφαιρική αξιολόγηση των μεταβλητών που επιλέχθηκαν για την ανάπτυξη. Συγκεκριμένα αξιολογήθηκαν οι παράγοντες θετικής ταυτότητας (αυτο-εκτίμηση και ανεξαρτησία), κοινωνικές δεξιότητες (ηγεσία, δεξιότητες φιλίας, κοινωνική άνεση, σχέσεις με συμμετέχοντες), φυσικές/γνωστικές δεξιότητες (αναζήτηση περιπέτειας, περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση), και αξίες (ηθικές αποφάσεις, και πνευματικότητα). Τα αποτελέσματα έδειξαν βελτίωση σε όλους τους τομείς μετά την ολοκλήρωση της κατασκηνωτικής εμπειρίας, και επιπλέον διατήρηση των ωφελιών έξι μήνες αργότερα. Από τις αναφορές των γονέων τα αποτελέσματα, τόσο τα άμεσα όσο και της διατήρησης, επιβεβαιώθηκαν. Ειδικότερα για τις διαστάσεις των κοινωνικών δεξιοτήτων, τα αποτελέσματα έδειξαν ουσιαστική βελτίωση με τους δείκτες του μεγέθους επίδρασης να υποδεικνύουν υψηλές βελτιώσεις. Οι ερευνητές συμπέραναν ότι οι κατασκηνώσεις παρέχουν πολύτιμες αναπτυξιακές εμπειρίες και μπορούν να αποτελέσουν σημαντικό πεδίο για την ολική ανάπτυξη των παιδιών.

Ο Brooks (1984) υποστηρίζει πως παρόλο που η φύση του ανθρώπου είναι κοινωνική, παρόλα αυτά η ποιότητα της αλληλεπίδρασης καθορίζεται και από το περιβάλλον. Αν το περιβάλλον δεν δώσει τις κατάλληλες ευκαιρίες για την καλλιέργειά τους τότε το άτομο θα βρει τον εαυτό του απομονωμένο. Οι βασικοί περιβαλλοντικοί παράγοντες που επηρεάζουν τις σχέσεις των νέων είναι η οικογένεια, το σχολείο και κάποιοι θεσμικοί παράγοντες όπως η εκκλησία και διάφορες κοινωνικές οργανώσεις (Sharpe et al., 1995). Στις κοινωνικές αυτές οργανώσεις θα μπορούσαμε να προσθέσουμε τη συμμετοχή των παιδιών και νέων σε κατασκηνώσεις, όπου η ευκαιρία αλληλεπίδρασης με άλλα παιδιά και νέους είναι εφικτή αλλά και επιθυμητή από τους ίδιους (Alexandris & Kouthouris, 2005).

Προς αυτή την κατεύθυνση, η παρούσα έρευνα μελέτησε το κατά πόσο η συμμετοχή στη κατασκήνωση μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων των παιδιών μέσα από τα διαφορετικά προγράμματα ομαδικής εργασίας που η κάθε μια ανεξάρτητα έχει σχεδιάσει και οργανώσει. Πιο συγκεκριμένα, θα εξεταστεί η μεταβολή σε κοινωνικές ικανότητες και στις αντιλήψεις των κατασκηνωτών για την ομαδική εργασία πριν και μετά τη συμμετοχή των παιδιών στις κατασκηνώσεις με διαφορετικές τύπο, δηλαδή κατασκηνώσεις με υπαίθριες δραστηριότητες και τυπικές κατασκηνώσεις.

Σκοπός

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να διερευνηθεί το αν η συμμετοχή στην κατασκήνωση μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων. Πιο συγκεκριμένα, θα εξεταστεί η μεταβολή στις κοινωνικές δεξιότητες της συνεργατικής μάθησης και της ενσυναίσθησης, στα χαρακτηριστικά της οξυθυμίας και της πρόκλησης αναστάτωσης, καθώς και στις αντιλήψεις για την ατομική και ομαδική εργασία πριν και μετά τη συμμετοχή των παιδιών σε διαφορετικού τύπου κατασκηνώσεων.

Υποθέσεις

Η ερευνητική υπόθεση της έρευνας συνολικά είναι ότι η συμμετοχή στην κατασκήνωση θα έχει θετική επίδραση στις κοινωνικές δεξιότητες των συμμετεχόντων. Συγκεκριμένα αναμένεται στους συμμετέχοντες να αυξηθεί η συνεργατική ικανότητα και η ενσυναίσθηση και να μειωθεί η οξυθυμία και η πρόκληση αναστάτωσης. Επίσης η συμμετοχή στην κατασκήνωση προβλέπεται να αναπτύξει την προτίμηση για ομαδική εργασία και να μειώσει τη δυσκολία προσαρμογής στην ομαδική εργασία. Επιπλέον, αναμένεται ότι η επίδραση της συμμετοχής σε κατασκήνωση στις κοινωνικές δεξιότητες θα είναι πιο μεγάλη στις κατασκηνώσεις υπαιθρίων δραστηριοτήτων αναψυχής σε σύγκριση με τις τυπικές κατασκηνώσεις.

Οι μηδενικές υποθέσεις που θα εξετασθούν στην παρούσα μελέτη είναι:

α.: Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές μεταβολές στις κοινωνικές δεξιότητες για τα παιδιά που συμμετέχουν σε κατασκηνώσεις.

β: Δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές στις κοινωνικές δεξιότητες ανάμεσα σε παιδιά που συμμετέχουν σε κατασκηνώσεις υπαιθρίων δραστηριοτήτων σε σύγκριση με τις τυπικές κατασκηνώσεις.

Μεθοδολογία

Επιλογή των κατασκηνώσεων και περιγραφή δράσεων

Η επιλογή των κατασκηνώσεων έγινε κατά κύριο λόγο με βάση τον διαφορετικό τύπο της κατασκήνωσης. Ο σκοπός ήταν να συμπεριληφθούν στην έρευνα κατασκηνωτές από δύο τύπους κατασκηνώσεων: (α) τυπικές κατασκηνώσεις, δηλαδή με πιο χαλαρά προγράμματα ελεύθερου χρόνου, τα οποία περιλαμβάνουν κυρίως αθλοπαιδιές στη βάση της αυτό-οργάνωσης (β) κατασκηνώσεις με υπαιθριες δραστηριότητες αναψυχής που περιλαμβάνουν κυρίως σχετικά σχεδιασμένα (π.χ., διαβίωση στη φύση, ποδήλατο βουνού, αναρρίχηση, προσανατολισμό, ομαδικά παιχνίδια στη φύση) που δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στη συνεργασία και τη συνοχή της ομάδας, αλλά και αθλοπαιδιών. Ολοκληρωμένα παραδείγματα από προγράμματα των κατασκηνώσεων εμφανίζονται στο παράρτημα Α. Στην έρευνα συμμετείχαν τελικά κατασκηνωτές από 4 κατασκηνώσεις, 2 από κάθε τύπο κατασκήνωσης με παρόμοια δομή προγράμματος.

Συμμετέχοντες

Στην έρευνα συμμετείχαν 142 παιδιά (56 αγόρια και 86 κορίτσια) ηλικίας από 11 έως 15 ετών (Μ.Ο. 13.46 ± 1.29). Μεγάλο ποσοστό των συμμετεχόντων (88%) είχε προηγούμενη εμπειρία από κατασκήνωση με το μέσο όρο να είναι 4.72 (± 2.17) φορές. Από τους συμμετέχοντες, 62 ήταν σε κατασκήνωση υπαιθρίων δραστηριοτήτων αναψυχής και 80 σε τυπική κατασκήνωση. Οι δύο ομάδες κατασκηνωτών δε διέφεραν στο αν είχαν προηγούμενη εμπειρία από συμμετοχή σε κατασκήνωση, $\chi^2(1) = 1.70$, $p = .15$, ούτε και στις φορές που είχαν συμμετέχει σε κατασκήνωση, $t_{(119)} = 1.56$, $p = .12$.

Όργανα Αξιολόγησης

Κλίμακα Εκτίμησης Κοινωνικής Συμπεριφοράς. Η κλίμακα Εκτίμησης Κοινωνικής Συμπεριφοράς (Goudas, Magotsiou, & Hatzigeorgiadis, 2009a) εξετάζει την επάρκεια κοινωνικών δεξιοτήτων και την έλλειψη αντικοινωνικών χαρακτηριστικών. Συγκεκριμένα, η κλίμακα αξιολογεί 2 διαστάσεις κοινωνικών δεξιοτήτων, συνεργατική ικανότητα (πχ., «Συνεργάζομαι με άλλα παιδιά», ή «Μου αρέσει η ομαδική δουλειά και δίνονται ολοκληρωτικά») και ενσυναίσθηση (πχ., «Ενδιαφέρομαι για το τι νοιώθουν οι άλλοι» ή «Νοιώθω τους άλλους και τους συμπονώ»), και δύο διαστάσεις αντικοινωνικών χαρακτηριστικών, οξυθυμία (πχ., «Πολλές φορές τσαντίζομαι» ή «Έχω νεύρα και ξεσπάσματα»), και πρόκληση αναστάτωσης (πχ., «πειράζω και ενοχλώ τους άλλους» ή «Προκαλώ αναταραχή»). Οι απαντήσεις δίνονται σε 5-βάθμια κλίμακα Likert, από 1 (διαφωνώ απόλυτα) έως 5 (συμφωνώ απόλυτα).

Κλίμακα Αισθημάτων για την Ομαδική Εργασία. Η κλίμακα Αισθημάτων για την Ομαδική Εργασία (Goudas, Magotsiou, & Hatzigeorgiadis, 2009b) εξετάζει τα αισθήματα των παιδιών για την ατομική και ομαδική εργασία. Συγκεκριμένα, η κλίμακα περιλαμβάνει τρεις διαστάσεις που αξιολογούν την προτίμηση για ατομικό τρόπο δουλειάς (πχ., «Μου αρέσει ο ατομικός τρόπος δουλειάς» ή « Προτιμώ να εργάζομαι ατομικά γιατί έτσι δεν είμαι υποχρεωμένος να υπακούω σε κάποιον αρχηγό»), την προτίμηση για ομαδικό τρόπο δουλειάς (πχ «Μου αρέσει η ομαδική δουλειά γιατί με βοηθά να κάνω φίλους» ή « Μου αρέσει η ομαδική δουλειά γιατί έτσι μαθαίνω καλύτερα αυτό που πρέπει να μάθω»), και τη δυσκολία προσαρμογής στον ομαδικό τρόπο δουλειάς (πχ «Συχνά νοιώθω άβολα όταν έχω ένα ρόλο μέσα στην ομάδα και πρέπει να τα βγάλω πέρα» ή «Δυσκολεύομαι πολύ να προσαρμοστώ και να αποδώσω μέσα στην ομάδα»). Οι απαντήσεις δίνονται σε 5-βάθμια κλίμακα Likert, από 1 (διαφωνώ απόλυτα) έως 5 (συμφωνώ απόλυτα).

Διαδικασία

Αρχικά πραγματοποιήθηκε επαφή με τους υπεύθυνους των υποψήφιων προε λήψη δεδομένων κατασκηνώσεων για την ενημέρωση εκ μέρους μας σχετικά με τους σκοπούς και τις διαδικασίες της έρευνας, και παράλληλα ενημέρωση εκ μέρους των κατασκηνώσεων σχετικά με το πρόγραμμα με ιδιαίτερη έμφαση στην οργάνωση ομαδικών δραστηριοτήτων. Μετά από συμφωνία με την διοίκηση για τη συμμετοχή των κατασκηνωτών προγραμματίστηκε η διαδικασία της συλλογής δεδομένων. Την πρώτη μέρα της κατασκηνωτικής περιόδου οι κατασκηνωτές ενημερώθηκαν σχετικά με τη συμμετοχή τους στην έρευνα. Πληροφορήθηκαν ότι η συμμετοχή ήταν εθελοντική και ότι όποιος ήθελε μπορούσε να μη συμμετέχει ή να διακόψει τη συμμετοχή του αν ήθελε. Οι συμμετέχοντες συμπλήρωσαν τα ερωτηματολόγια την πρώτη και την τελευταία μέρα της κατασκηνωτικής περιόδου.

Αποτελέσματα

Περιγραφικά στατιστικά και συσχετίσεις

Τα περιγραφικά στατιστικά και οι δείκτες αξιοπιστίας alpha του Cronbach εμφανίζονται στον Πίνακα 1. Οι αναλύσεις αξιοπιστίας έδειξαν ότι όλες οι κλίμακες είχαν ικανοποιητική εσωτερική συνοχή τόσο στην αρχική όσο και στην τελική μέτρηση (Cronbach's alpha από .80 έως .94). Εξέταση των μέσων όρων έδειξε μέτριες προς υψηλές τιμές για τα μεταβλητές προτίμηση στην ομαδική εργασία, συνεργατική ικανότητα, και ενσυναίσθηση, και μέτριες προς χαμηλές τιμές στις μεταβλητές προτίμηση για ατομική εργασία, δυσκολία για ομαδική εργασία, οξυθυμία, και πρόκληση αναστάτωσης, τόσο για την αρχική όσο και για την τελική μέτρηση.

Πίνακας 1. Περιγραφικά στατιστικά και δείκτες αξιοπιστίας.

	Αρχική μέτρηση			Τελική μέτρηση		
	M.O.	T.A.	Alpha	M.O.	T.A.	Alpha
Προτίμηση για ομαδική εργασία	4.00	0.60	.80	4.00	0.67	.88
Προτίμηση για ατομική εργασία	2.45	0.79	.85	2.61	0,83	.88

Δυσκολία για ομαδική εργασία	2.21	0.85	.87	2.20	0.81	.88
Συνεργατική ικανότητα	4.09	0.65	.84	4.14	0.77	.89
Ενσυναίσθηση	3.95	0,63	.83	4.00	0.69	.86
Οξυθυμία	2.37	0.97	.92	2.49	1.09	.94
Πρόκληση αναστάτωσης	1.71	0,82	.89	1.75	0.88	.92

Οι συσχετίσεις μεταξύ όλων των μεταβλητών εμφανίζονται στον Πίνακα 2.

Πίνακας 2. Συσχετίσεις μεταξύ όλων των μεταβλητών στην αρχική μέτρηση (κάτω από τη διαγώνιο) και την τελική μέτρηση (πάνω από τη διαγώνιο).

	1	2	3	4	5	6	7
1. Προτίμηση για ομαδική εργασία	-	-	-	.76**	.52**	-	-.29
2. Προτίμηση για ατομική εργασία	-	.44**	.33**	-	-.17*	.47**	.45**
3. Δυσκολία για ομαδική εργασία	.30**	-	.47**	.46**	-	-.17*	.45**
4. Συνεργατική ικανότητα	-	.34**	-	-	-	.48**	.58**
5. Ενσυναίσθηση	.28**	.63**	-	.41**	.28**	-	-
6. Οξυθυμία	.63**	-	.43**	.38**	.57**	-	-
7. Πρόκληση αναστάτωσης	.53**	-.17*	-.18*	.57**	-	-.26**	-.27**
	-.15	.18*	.31**	-.19*	-.08	-	.54**
	-.19*	.20*	.36**	-	-.13	.56**	-
				.28**			

* $p < .05$, ** $p < .01$

Κάτω από τη διαγώνιο εμφανίζονται οι συσχετίσεις των μεταβλητών για την αρχική μέτρηση και πάνω από τη διαγώνιο οι συσχετίσεις για την τελική μέτρηση.

Για τις μεταβλητές των συναισθημάτων για την ομαδική εργασία, η προτίμηση στην ομαδική εργασία είχε χαμηλές προς μέτριες αρνητικές συσχετίσεις με τις μεταβλητές προτίμηση για ατομική εργασία και δυσκολία για ομαδική εργασία, οι οποίες είχαν μεταξύ τους μέτρια αρνητική συσχέτιση. Για τις μεταβλητές της κοινωνικής συμπεριφοράς, η συνεργασία και η ενσυναίσθηση υψηλή θετική συσχέτιση μεταξύ τους, και χαμηλές έως μέτριες αρνητικές συσχετίσεις με τις μεταβλητές οξυθυμία και πρόκληση αναστάτωσης, οι οποίες είχαν υψηλή θετική συσχέτιση μεταξύ τους. Επιπλέον, η μεταβλητή προτίμηση για ομαδική εργασία είχε υψηλές θετικές συσχετίσεις με τις μεταβλητές συνεργατική ικανότητα και ενσυναίσθηση, και χαμηλές έως μέτριες αρνητικές συσχετίσεις με τις μεταβλητές οξυθυμία και πρόκληση αναστάτωσης. Τέλος, οι μεταβλητές προτίμηση για ατομική εργασία και δυσκολία για ομαδική εργασία είχαν μέτριες έως υψηλές αρνητικές συσχετίσεις με τις μεταβλητές συνεργατική ικανότητα και ενσυναίσθηση, και μέτριες έως υψηλές θετικές συσχετίσεις με τις μεταβλητές οξυθυμία και πρόκληση αναστάτωσης.

Αρχικές διαφορές

Για να εξεταστούν πιθανές διαφορές μεταξύ των διαφορετικών τύπων κατασκήνωσης στις υπό εξέταση μεταβλητές κατά την αρχική μέτρηση εκτελέστηκαν μονόπλευρες αναλύσεις διακύμανσης. Για τις μεταβλητές των συναισθημάτων για την ομαδική εργασία η πολυμεταβλητή ανάλυση διακύμανσης έδειξε μη στατιστικά σημαντική επίδραση της ομάδας, $F_{(3, 132)} = 1.94$, $p = .13$. Για τις μεταβλητές της εκτίμηση κοινωνικής συμπεριφοράς η πολυμεταβλητή ανάλυση διακύμανσης έδειξε μη στατιστικά σημαντική επίδραση της ομάδας, $F_{(4, 130)} = 0.84$, $p = .51$.

Μεταβολές από την αρχική στην τελική μέτρηση

Εξέταση των μέσων όρων για τις αρχικές μετρήσεις έδειξε σχετικά υψηλές τιμές για τις μεταβλητές προτίμηση για ομαδική εργασία, συνεργατική ικανότητα και σχετικά χαμηλές τιμές για τις μεταβλητές προτίμηση για ατομική εργασία, δυσκολία για ομαδική εργασία, οξυθυμία και πρόκληση αναστάτωσης. Περαιτέρω εξέταση των συχνοτήτων εμφάνισης τιμών για όλες τις μεταβλητές έδειξε ότι αρκετοί συμμετέχοντες παρουσίασαν τις μέγιστες πιθανές τιμές στις πρώτες και τις ελάχιστες πιθανές τιμές στις δεύτερες. Για την αντιμετώπιση του ceiling και floor effect αντίστοιχα, αλλά και επειδή οι τιμές αυτές μπορούν πιθανώς να ερμηνευτούν ως απόρροια κοινωνικά επιθυμητών απαντήσεων, οι αναλύσεις που ακολούθησαν έγιναν για κάθε μεταβλητή ξεχωριστά, αφού πρώτα εξαιρέθηκαν οι συμμετέχοντες με τιμές πάνω από 4.5 και κάτω από 1.5 αντίστοιχα για τις μεταβλητές με υψηλές και χαμηλές μέσες τιμές.

Για να διαπιστωθούν οι μεταβολές στις υπό εξέταση μεταβλητές από την αρχική στην τελική μέτρηση για τις δύο ομάδες, εκτελέστηκαν αναλύσεις διακύμανσης με επαναλαμβανόμενες μετρήσεις. Συγκεκριμένα, εκτελέστηκαν διπλευρές (2 x 2) αναλύσεις διακύμανσης με έναν ανεξάρτητο παράγοντα (ομάδα) και έναν επαναλαμβανόμενο παράγοντα (χρόνος μέτρησης).

Για τα συναισθήματα προς την ομαδική εργασία οι αναλύσεις έδειξαν στατιστικά σημαντική αλληλεπίδραση χρόνου και ομάδας για τις μεταβλητές προτίμηση στην ομαδική εργασία, $F_{(1, 97)} = 7.40$, $p < .01$, και προτίμηση στην ατομική εργασία, $F_{(1, 114)} = 5.85$, $p < .05$. Ακολούθησε εξέταση των ζευγαρωτών συγκρίσεων. Για τη μεταβλητή προτίμηση στην ομαδική εργασία ο μέσος όρος των συμμετεχόντων στην ομάδα 1 (κατασκηνώσεις με υπαίθριες δραστηριότητες αναψυχής) αυξήθηκε ($p < .01$), ενώ ο μέσος όρος της ομάδας 2 (τυπικές κατασκηνώσεις) έμεινε αμετάβλητος ($p = .34$). Για τη μεταβλητή προτίμηση στην ατομική εργασία ο μέσος όρος των συμμετεχόντων στην ομάδα 1 (κατασκηνώσεις με υπαίθριες δραστηριότητες αναψυχής) έμεινε αμετάβλητος ($p = .91$), ενώ ο μέσος όρος της ομάδας 2 (τυπικές κατασκηνώσεις) αυξήθηκε ($p < .01$). Για τη μεταβλητή δυσκολία για ομαδική εργασία δεν υπήρχε καμία στατιστικά σημαντική επίδραση.

Για την κοινωνική συμπεριφορά οι αναλύσεις έδειξε στατιστικά σημαντική επίδραση του παράγοντα χρόνου στη μεταβλητή ενσυναίσθηση, $F_{(1, 101)} = 3.68$, $p = .05$. Εξέταση των μέσων όρων έδειξε ότι ο μέσος όρος των συμμετεχόντων συνολικά αυξήθηκε. Για τη μεταβλητή συνεργατική ικανότητα δεν υπήρχε καμία στατιστικά σημαντική επίδραση, ωστόσο παρατηρήθηκε μία τάση για βελτίωση για τους συμμετέχοντες της ομάδας 1 ($p = .08$). Τέλος για τις μεταβλητές οξυθυμία και πρόκληση αναστάτωσης δεν υπήρχε καμιά στατιστικά σημαντική επίδραση. Τα περιγραφικά στατιστικά για τις δύο ομάδες παρουσιάζονται στον Πίνακα 3.

Πίνακας 3. Περιγραφικά στατιστικά για τις δύο ομάδες σε όλες τις μεταβλητές.

	Ομάδα 1		Ομάδα 2	
	Πριν	Μετά	Πριν	Μετά
Προτίμηση για ομαδική εργασία	3.87±0.29	4.07±0.58	3.65±0.55	3.59±0.63
Προτίμηση για ατομική εργασία	2.55±0.68	2.54±0.71	2.73±0.64	2.96±0.68
Δυσκολία για ομαδική εργασία	2.37±0.72	2.28±0.75	2.58±0.78	2.50±0.76
Συνεργατική ικανότητα	3.82±0.43	3.98±0.53	3.70±0.53	3.68±0.81
Ενσυναίσθηση	3.78±0.41	3.86±0.57	3.60±0.51	3.72±0.67
Οξυθυμία	2.72±0.91	2.71±1.08	2.64±0.84	2.74±0.99
Πρόκληση αναστάτωσης	2.38±0.65	2.19±0.82	2.46±0.80	2.29±0.96

Ομάδα 1: κατασκηνωση με υπαίθριες δραστηριότητες αναψυχής

Ομάδα 2: τυπική κατασκήνωση

Συζήτηση

Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν να εξετάσει το ρόλο της κατασκήνωσης στην ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων στα παιδιά. Συγκεκριμένα, ερευνήθηκε αν η συμμετοχή σε κατασκήνωση βελτίωσε τα αισθήματα των παιδιών για την ομαδική εργασία και διαστάσεις της κοινωνικής συμπεριφοράς. Περαιτέρω, αν η βελτίωση των κοινωνικών αυτών διαστάσεων εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο οργανώνονται οι ομαδικές δραστηριότητες στην κατασκήνωση, δηλαδή σύμφωνα με τη διαφορετική φιλοσοφία και κατά συνέπεια διαφορετικό τύπο της κατασκήνωσης. Συνοπτικά, τα αποτελέσματα πρόσφεραν μερική υποστήριξη για τις υποθέσεις της έρευνας. Σχετικά με τη βελτίωση των κοινωνικών δεξιοτήτων για το σύνολο των κατασκηνωτών, βρέθηκε ότι η συμμετοχή στην κατασκήνωση βελτίωσε την ενσυναίσθηση. Σχετικά με το πιθανό ρόλο της οργάνωσης των ομαδικών δραστηριοτήτων, βρέθηκε ότι οι συμμετέχοντες σε κατασκηνώσεις με υπαίθριες δραστηριότητες αναψυχής βελτιώθηκαν στα αισθήματα για την ομαδική εργασία, παράλληλα μειώνοντας τα αισθήματα για ατομική εργασία.

Εξέταση των αρχικών μέσων όρων στις κοινωνικές μεταβλητές έδειξε υψηλές τιμές για το σύνολο των συμμετεχόντων. Για τη συνολικότερη ερμηνεία των αποτελεσμάτων σημαντικός παράγοντας φαίνεται να είναι το προφίλ των κατασκηνωτών. Γενικά, ένα μεγάλο ποσοστό των συμμετεχόντων είχαν προηγούμενη εμπειρία από κατασκήνωση. Το γεγονός αυτό πιθανότατα συνδέεται με την εμφάνιση υψηλών αρχικών τιμών στις κοινωνικές μεταβλητών. Από τη μία μεριά μπορεί να υποθεθεί ότι η προηγούμενη εμπειρία των συμμετεχόντων έχει ήδη αυξήσει τις κοινωνικές τους δεξιότητες και από την άλλη μπορεί επίσης να υποστηριχθεί ότι τα παιδιά με υψηλές κοινωνικές δεξιότητες επιλέγουν να συμμετέχουν σε κατασκηνώσεις (ενώ αυτά με χαμηλότερες όχι). Αν και το γεγονός αυτό δυσκολεύει την αναγνώριση κάποιας βελτίωσης, θα ήταν πολύ δύσκολο να βρεθεί δείγμα από παιδιά χωρίς ή με μικρή κατασκηνωτική εμπειρία για την έρευνα, καθώς είναι πολύ σύνηθες τα παιδιά που πηγαίνουν κατασκήνωση να συμμετέχουν και τον επόμενο χρόνο. Για να υπερβούμε όσο ήταν δυνατόν αυτό το πρόβλημα αποφασίστηκε να επιλεγούν για κάθε την ανάλυση της μεταβολής κάθε μεταβλητής από την αρχική στην τελική μέτρηση, οι συμμετέχοντες που είχαν σκορ κατά τουλάχιστον 10% (0.5 σε κλίμακα από 1-5) κάτω από το ελάχιστο/μέγιστο ανάλογα με την κατεύθυνση της μεταβλητής. Η επιλογή, αυτή αν και σχετικά αυθαίρετη, κρίθηκε ουσιαστική για την αναγνώριση της επίδρασης της συμμετοχής στις κοινωνικές μεταβλητές, αφού προφανώς τα παιδιά με τιμές πολύ κοντά ή πάνω στο μέγιστο/ελάχιστο δε θα ήταν δυνατόν να βελτιωθούν. Στη βιβλιογραφία αναφέρεται ότι τα μεγαλύτερα οφέλη από τη συμμετοχή παιδιών σε κατασκηνώσεις παρατηρούνται στα παιδιά με χαμηλά αρχικά σκορ στις εξαρτημένες μεταβλητές (Groves & Kabalas, 1976).

Εξέταση των συσχετίσεων έδειξε τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Οι θετικές κοινωνικές μεταβλητές είχαν θετικές συσχετίσεις μεταξύ τους, και αρνητικές συσχετίσεις με τις αρνητικές κοινωνικές μεταβλητές, οι οποίες είχαν επίσης θετικές συσχετίσεις μεταξύ τους. Οι σχέσεις αυτές είναι σύμφωνες, τόσο στην κατεύθυνση όσο και στο μέγεθος των συσχετίσεων, με προηγούμενες έρευνες που έχουν χρησιμοποιήσει τις εν λόγω κλίμακες (π.χ., Goudas et al., 2009; Μαγκώτσιου 2007). Το αποτέλεσμα αυτό σε συνδυασμό με τις υψηλές τιμές εσωτερικής συνοχής των κλιμάκων υποστηρίζουν την αξιοπιστία για τις κλίμακες που χρησιμοποιήθηκαν και τα περαιτέρω αποτελέσματα που βρέθηκαν.

Σχετικά με τα αισθήματα προς την ομαδική εργασία, τα αποτελέσματα υποστήριξαν σε ικανοποιητικό βαθμό τη δεύτερη υπόθεση, αλλά όχι την πρώτη. Η συμμετοχή στην κατασκήνωση είχε σημαντική επίδραση στις προτιμήσεις για ομαδική εργασία (αύξηση μέσων όρων) και στις προτιμήσεις για ατομική εργασία (μείωση μέσων όρων), μόνο για τους συμμετέχοντες σε κατασκηνώσεις με υπαίθριες δραστηριότητες αναψυχής. Σχετικά με την κοινωνική συμπεριφορά, τα αποτελέσματα υποστήριξαν σε μικρό βαθμό την πρώτη υπόθεση, αλλά όχι τη δεύτερη. Η συμμετοχή στην κατασκήνωση είχε σημαντική επίδραση μόνο στο χαρακτηριστικό της ενσυναίσθησης (αύξηση μέσων όρων), και η επίδραση αυτή δεν επηρεάστηκε από τις διαφορές στην οργάνωση των ομαδικών δραστηριοτήτων.

Τα οφέλη στις κοινωνικές δεξιότητες από τη συμμετοχή στην κατασκήνωση φαίνεται να είναι μεγαλύτερα στις κατασκηνώσεις με πιο στοχευμένα προγράμματα ανάπτυξης δεξιοτήτων μέσα από

ενδεδειγμένες δράσεις που προσφέρουν κατάλληλες ευκαιρίες, δηλαδή των κατασκηνώσεων υπαιθρίων δραστηριοτήτων. Παρόμοια συμπεράσματα έχουν υποστηριχθεί και από μια σχετική μετα-ανάλυση (Marsh, 1999), όπου βρέθηκε ότι τα οφέλη της κατασκηνώσης στην αυτό-εκτίμηση των συμμετεχόντων ήταν μεγαλύτερα σε κατασκηνώσεις με στοχευμένα προς αυτή την κατεύθυνση προγράμματα. Σχετικά με αυτό το εύρημα, οι Gambone, και οι συνεργάτες του (Gambone et al., 2002) και Larson (2000) σημειώνουν ότι οι υπαιθριες δραστηριότητες οι οποίες εμπεριέχουν το στοιχείο της πρόκλησης και στις οποίες η συμμετοχή είναι εθελοντική και χαρακτηρίζεται από υψηλή εσωτερική παρακίνηση είναι ιδανικές για την επίτευξη στόχων ανάπτυξης παιδιών και εφήβων.

Περιορισμοί και μελλοντική έρευνα

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να γίνει αναφορά στους περιορισμούς της έρευνας. Αρχικά το ζήτημα των κατασκηνώσεων που επιλέχθηκαν και των κατασκηνωτών που συμμετείχαν θα πρέπει να συζητηθεί. Κάθε κατασκηνώση έχει τα δικά της προγράμματα τα οποία μπορεί να στηρίζονται σε κοινές αρχές αλλά και να διαφέρουν στην ανάπτυξη και την εκτέλεση τους ανάλογα με το χώρο, τις συνθήκες και τα άτομα που εμπλέκονται και ως κατασκηνωτές και ως συνοδοί. Ο στόχος μας ήταν να δημιουργήσουμε δυο ομάδες κατασκηνώσεων, μία που να είναι πιο κοντά σε αυτό που χαρακτηρίζεται ως τυπική κατασκηνώση και μία που να είναι πιο προοδευτική σε σχέση με τους στόχους και την οργάνωση των ομαδικών δραστηριοτήτων δηλαδή κατασκηνώσεις υπαιθρίων δραστηριοτήτων αναψυχής. Οι κατασκηνώσεις επιλέχθηκαν με βάση αυτό το υποκειμενικό κριτήριο, χωρίς αυτό να μπορεί να αξιολογηθεί. Ωστόσο, ο έλεγχος των προγραμμάτων καθιστά σαφείς τις διαφορές στην οργάνωση των προγραμμάτων και της υλοποίησης των δραστηριοτήτων. Τέλος, η ύπαρξη ομάδας ελέγχου θα μπορούσε να αυξήσει την εμπιστοσύνη μας στα αποτελέσματα, ωστόσο ο έλεγχος των δραστηριοτήτων μιας τέτοιας ομάδας δεν είναι εφικτός. Γενικότερα, τα παραπάνω χαρακτηριστικά της δειγματοληψίας θα πρέπει να κάνουν την ερμηνεία των αποτελεσμάτων πολύ προσεκτική ως προς τη γενίκευση που αυτά μπορούν να υποστηρίξουν.

Η προηγούμενη εμπειρία των κατασκηνωτών η οποία πιθανότατα δημιούργησε και το ceiling - floor effect είναι επίσης ένας περιορισμός, του οποίου η σημασία συζητήθηκε παραπάνω. Για την εξομάλυνση αυτής της ιδιαιτερότητας είναι τουλάχιστον σημαντικό ότι οι δύο ομάδες έτσι όπως δημιουργήθηκαν δε διέφεραν μεταξύ τους σε αυτό το χαρακτηριστικό, συνεισφέροντας στην ομοιογένεια των δυο ομάδων. Τέλος, πρέπει να τονιστεί ότι η παρούσα έρευνα ήταν περιγραφική, δεν υπήρχε δηλαδή παρέμβαση και έλεγχος εκ μέρους των ερευνητών και για το λόγο αυτό δεν ήταν δυνατόν να ελεγχθούν εξωγενείς παράγοντες. Για το λόγο αυτό η ερμηνεία των αποτελεσμάτων θα πρέπει να γίνεται με επιφύλαξη. Παρόλα αυτά, οι αλλαγές που σημειώθηκαν είναι αρκετά πιθανό να οφείλονται καθαρά στις εμπειρίες της κατασκηνώσης, αφού στο διάστημα αυτό τα παιδιά δεν δέχθηκαν ερεθίσματα και επιρροές έξω από αυτή.

Παρά τους παραπάνω περιορισμούς, η παρούσα έρευνα παρέχει σημαντικά προκαταρκτικά στοιχεία για το ρόλο της κατασκηνώσης στην ανάπτυξη ή βελτίωση κοινωνικών δεξιοτήτων και ενθαρρύνει τη διενέργεια περαιτέρω έρευνας για την καλύτερη κατανόηση της σημασίας της κατασκηνώσης προς την αναγνώριση και ανάπτυξη προγραμμάτων που θα διευκολύνουν την ανάπτυξη των δεξιοτήτων αυτών σε νεαρούς κατασκηνωτές. Μελλοντικές έρευνες μπορούν να εστιάσουν σε διαφορετικές κοινωνικές δεξιότητες, να ερευνηθούν τα χαρακτηριστικά του φυσικού αλλά και του κοινωνικού περιβάλλοντος, όπως των ατόμων που εμπλέκονται στην οργάνωση (ομαδάρχες, κοινοτάρχες, γυμναστές, υπεύθυνοι προγραμμάτων, αρχηγοί) και του κλίματος που δημιουργείται κατά τη διενέργεια ομαδικών δραστηριοτήτων. Τέλος, μελλοντικές έρευνες προτείνεται να έχουν παρεμβατικό χαρακτήρα με την εφαρμογή στοχευμένων σύντομων δραστηριοτήτων ή και μακροχρόνιων προγραμμάτων κατά τη διάρκεια της κατασκηνωτικής περιόδου, με σκοπό την κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών.

Συμπεράσματα

Η συμμετοχή στην κατασκήνωση θεωρείται ως μία δραστηριότητα που μπορεί να αναπτύξει κοινωνικές δεξιότητες. Η προηγούμενη εμπειρία των παιδιών σε κατασκήνωση είναι ένα στοιχείο που πιθανώς μπορεί να ερμηνεύσει τις σχετικά υψηλές τιμές που παρουσίασαν οι συμμετέχοντες στις δεξιότητες που μετρήθηκαν. Παρά τις υψηλές αρχικές τιμές, παρατηρήθηκε σε όλα τα παιδιά αύξηση του χαρακτηριστικού της ενσυναίσθησης. Επιπλέον, τα παιδιά που συμμετείχαν σε κατασκήνώσεις με υπαίθριες δραστηριότητες έδειξαν μια αύξηση στην προτίμηση για ομαδική εργασία, ενώ τα παιδιά που συμμετείχαν σε τυπικές κατασκήνώσεις έδειξαν μια αύξηση στην προτίμηση για ατομική εργασία. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο τύπος κατασκήνωσης επηρέασε τις πιο ευμετάβλητες από τις μεταβλητές που αξιολογήθηκαν, τις αντιλήψεις για ομαδική και ατομική δουλειά, και λιγότερο τα σχετικά πιο σταθερά προσωπικά χαρακτηριστικά. Συνολικά, φαίνεται ότι η σχεδιασμός και εφαρμογή στοχευμένων δράσεων για την ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων είναι πιο πιθανό να έχει τα επιθυμητά αποτελέσματα. Συμπερασματικά, τα αποτελέσματα της έρευνας παρέχουν ενδείξεις ότι ο χώρος της κατασκήνωσης είναι χώρος στον οποίο παιδαγωγικοί στόχοι και στόχοι ανάπτυξης δεξιοτήτων ζωής μπορεί να επιτευχθούν. Ειδικότερα όταν η επίτευξη των στόχων αυτών σχεδιαστεί μέσα από προγραμματισμένες δράσεις που αφορούν σε διαφορετική φιλοσοφία και στόχους μεταξύ διαφορετικών τύπων κατασκήνωσης όπως των τυπικών και αυτών που έχουν πυρήνα τους τις υπαίθριες δραστηριότητες αναψυχής. Το μήνυμα αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία και θα πρέπει να προωθηθεί κατάλληλα στους επικεφαλής και στους υπευθύνους σχεδιασμού προγραμμάτων σε παιδικές κατασκήνώσεις.

Βιβλιογραφία

- Alexandris K. & Kouthouris C. (2005). Personal incentives for participation in summer children's camps: Investigating their relationships with satisfaction and loyalty. *Journal of Managing Leisure*, 10, 1-15.
- Αυθίνος, Γ. (1998). *Άσκηση - Άθληση - Κινητική Αναψυχή: Οργανωτική διάσταση*. Αθήνα: Press Line.
- Bialeschki, M.D., Henderson, K.A., & James, P.A. (2007). Camp experiences and developmental outcomes for youth. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 16, 769-788.
- Brannan, S., Arick, J., & Fullerton, A. (1997). Inclusionary practices: A nationwide survey of mainstream camps serving all youth. *Camping Magazine*, 70 (1), 32-34.
- Brooks, D.J. (1984). A life skills taxonomy: Defining elements of effective functioning through the use of the Delfhi technique. *Unpublished doctoral dissertation*. The University of Georgia.
- Cantwell, R.H., & Andrews, B. (2002). Cognitive and psychological factors underlying secondary school students' feelings towards group work. *Educational Psychology*, 22, 75-91.
- Carlo, G., Koller, S. H., Eisenberg, N., Da Silva, M. S., & Frohlich, C. B. (1996). A cross-national study on the relations among prosocial moral reasoning, gender role orientations, and prosocial behaviors. *Developmental Psychology*, 32, 231-240.
- Cartwright, G.F., Tabatabai, D., Beaudoin, M., Naidoo, L. (2000). Self-actualization of youth in a summer camp. *Psychological Reports* 87, 729-730.
- Chenery, M. F. (1991). *I am somebody: The messages and methods of organized camping for youth development*. Martinsville, IN: American Camping Association Reports.
- Cote, J. (2002). Coach and peer influence on children's development through sport. In J.M. Silva & D.E. Stevens (Eds), *Psychological foundations of sport* (pp. 520-540). Boston, MA: Allyn & Bacon.
- Danish, S.J., Hodge, K., Heke, I., & Taylor, T. (2003). Sport and childhood: Promoting healthy development of youth through physical activity and sport. In T. Gullote & Bloom (Eds.), *Encyclopedia of primary prevention and health promotion* (pp.1033-1040). New York: Kluwer.
- Davis, H. M. (1983). Measuring individual differences in empathy: evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 113-126.
- Dimock, H.S., Hendry, C.E. (1929). *Camping and character: A camp experiment in character education*. New York: Association Press.
- Durall, J. K. (1997) Curative factors in the camp experience: Promoting developmental growth. *Camping Magazine*, 70 (1), 25-27.
- Dworken, B. S. (1999). Campers speak: New England youth share ideas on societal issues. *Camping Magazine*, 72 (5), 30-34.
- Dyson, B. (2002). The implementation of cooperative learning in an elementary physical education program. *Journal of Teaching in Physical Education*, 22, 69-85.

- Edginton, S.R. & Edginton, C.R. (1994). Youth programs: promoting quality service. *Champaign, IL: Sagamore Publishing.*
- Eells, E. (1986). *History of Organized Camping: The First 100 Years.* Martinsville, IN: American Camp Association.
- Eisenberg, N., Carlo, G., Murphy, B., & Van Court, P. (1995). Prosocial development in late adolescence: A longitudinal study. *Child Development, 66,* 1179-1197.
- Eisenberg, N., & Strayer, J. (1990). Critical issues in the study of empathy. In Esinberg N, Strayer J. (Eds). *Empathy and Its Development* (pp. 3-13). New York: Cambridge University Press.
- Emmanouel, C., Zervas, Y., & Vagenas, G. (1992). Effects of four physical education teaching methods on development of motor skill, self-concept, and social attitudes of fifth-grade children. *Perceptual and Motor Skills, 74,* 1151-1167.
- Farmer, T. W. (2000). The social dynamics of aggressive and disruptive behavior in school. Implications for behavior consultation. *Journal of Educational and Psychological Consultation, 11,* 299-321.
- Gambone, M.A., Klem, A.M., & Connell, J.P. (2002). *Finding out what matters for youth: Testing key links in a community action framework for youth development.* Philadelphia: Youth Development Strategies, Inc., and Institute for Research and Reform in Education.
- Garst, B.A. (2005). *2003-2004 Virginia 4-H Camping Report.* Blacksburg, VA: State 4-H Office.
- Garst, B.A. & Bruce, F.A. (2003). Identifying 4-H camping outcomes using a standardized evaluation process across multiple 4-H educational centers. *Journal of Extension.* www.joe.org/joe/2003june/rb2.shtml
- Goudas, M., Dermitzaki, I., Leondari, A. & Danish, S. (2006). The effectiveness of teaching a life skills program in a physical education context. *European Journal of Psychology of Education, XXI,* 429-438.
- Goudas, M., & Magotsiou, E., (2009). The effects of a cooperative physical education program on Students' social skills. *Journal of Applied Sport Psychology, 21,* 356-364.
- Goudas, M., Magotsiou, E., & Hatzigeorgiadis, A. (2009a). Self- and peer-assessment of social competence. *Perceptual and Motor Skills, 108,* 94-96.
- Goudas, M., Magotsiou, E., & Hatzigeorgiadis, A. (2009b). Psychometric properties of the Greek version of the Feelings Toward Group Work Questionnaire. *European Journal of Psychological Assessment, 25,* 204-210.
- Grineski, S. (1996). *Cooperative learning in physical education.* Champaign, IL: Human Kinetics.
- Grove, S. J., & Dodder, R. A. (1982). Constructing measures to assess perceptions of sport functions: An exploratory investigation. *International Journal of Sport Psychology, 13,* 96-106.
- Groves, D.L., & Kabalas, H. (1976). Self-concept outcomes in a resident camp group setting. *Journal of the Association for the Study of Perception 11,* 11-15.
- Henderson, K.A., Thurber, C.A., Whitaker, L.S., Bialeschki, M.D., & Scanlin, M.M. (2006). Development and application of a Camper Growth Index for Youth. *Journal of Experiential Education 29,* 1-17.
- Kennedy, J.H. (1988). Issues in the identification of socially incompetent children. *School Psychology Review, 17,* 276-288
- Κουθούρης, Χ. (2009). *Υπαίθριες Δραστηριότητες Αναψυχής, Ακραία Αθλήματα. Μάνατζμεντ Υπηρεσιών, Εκπαίδευση Στελεχών.* Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Χριστοδουλίδη.
- Larson, R. (2000). Toward a psychology of positive youth development. *American Psychologist, 55,* 170-183.
- Μαγκώτσιου, Ε. (2007). *Δημιουργία, εφαρμογή και αξιολόγηση προγράμματος κοινωνικών δεξιοτήτων στο μάθημα της φυσικής αγωγής.* Δημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή. Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τρίκαλα.
- Mahoney, J. L., & Stattin, H. (2000). Leisure activities and adolescent antisocial behavior: The role of structure and social context. *Journal of Adolescence, 23,* 113.
- Marsh, P. (1999). Does camp experience enhance self-esteem? *Camping Magazine, 72 (6),* 36-40.
- Marsh, R., Richards, G., & Barnes, J. (1986). Multidimensional self-concepts: The effect of participation in an Outward Bound program. *Journal of Personality and Social Psychology 50,* 195-204.
- McHugh, E. (1995). Going 'beyond the physical': Social skills and physical education. *JOPERD: The Journal of Physical Education, Recreation & Dance, 66,* 18.
- Petlichkoff, L. M. (2004). Self-regulation skills in children and adolescents. In M.R. Weiss (Ed.), *Developmental sport and exercise psychology: A lifespan perspective* (pp. 273-292). Morgantown, WV: Fitness Information Technology, Inc.
- Polvi, S., & Telama, R. (2000). The use of cooperative learning as a social enhancer in physical education. *Scandinavian Journal of Educational Research, 44,* 105-115.

- Reefe, K.L. (2005). *The effectiveness of an intentionally focused, residential summer camp experience on the social skill development of pre-adolescence youth*. Durham, NH: University of New Hampshire.
- Segrave, J.J., Moreau, C.C., & Hastad, D.N. (1985). An investigation into the relationship between ice hockey participation and delinquency. *Sociology of Sport Journal*, 2, 281-298.
- Sekine, A. (1994). The effect of camp experience upon the locus of control and general self-efficacy of school children. *Bulletin of Institute of Health and Sports Sciences*, 17, 177-183.
- Sharpe, T., Brown, M., & Crider, K. (1995). The effects of a sportsmanship curriculum intervention on generalized positive social behavior of urban elementary school students. *Journal of Behavior Analysis*, 28, 401-416.
- Shirilla, P. & Gass, M. (2008). [An evaluation of the impact of a one-week summer camp experience on participants' social skill development](#). *Research in Outdoor Education*, 9, 39-41.
- Thurber, C.A., Scanlin, M.M., Scheuler, L., & Henderon, K.A. (2007). Youth Development Outcomes of the Camp Experience: Evidence for Multidimensional Growth. *Journal of Youth & Adolescence*, 36, 241-254.
- Tjeerdsma, B. (1999). Physical education as a social and emotional development laboratory. *Teaching Elementary Physical Education*, 10, 12-16.
- [Treasure, D.C.](#), & [Roberts, G.C.](#) (1998). Relationship between female adolescents' achievement goal orientations, perceptions of the motivational climate, belief about success and sources of satisfaction in basketball. *International Journal of Sport Psychology* 29, 211-230 20.
- Wentzel, K. R., & Erdley, C. A. (1993). Strategies for making friends: Relations to social behavior and peer acceptance in early. *Developmental Psychology*, 29, 819.
- Wuest, D., & Lombardo, B. (1994). *Curriculum and instruction: The secondary school physical education experience*. St. Louis, Missouri: Mosby Publishing

Παράρτημα 2: Συνοπτικά Προγράμματα Κατασκηνώσεων

Προγράμματα κατασκηνώσεων με υπαίθριες δραστηριότητες αναψυχής

Κατασκήνωση 1

ΗΜΕΡΑ	ΠΡΩΙΝΗ	ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ
Παρασκευή	-	Άφιξη-Παιχνίδια γνωριμίας
Σάββατο	Ορεινή πεζοπορία	
Κυριακή	Mountain bike	
Δευτέρα	Flying fox	
Τρίτη	Rafting	
Τετάρτη	Πάρκο περιπέτειας	Ορεινή πεζοπορία Νεράιδα- Ορεινή διαβίωση- Διανυκτέρευση (από 8-12 ετών)
Πέμπτη	Ορεινή πεζοπορία	Τοξοβολία
Παρασκευή	Ιππασία	.Νυχτερινή πορεία στο χωριό
Σάββατο	Κυνήγι θησαυρού στο δάσος	
Κυριακή	Επισκεπτήριο	
Δευτέρα	Rappel	Canoe -Διανυκτέρευση
Τρίτη	Canoe	Τεχνική αναρρίχησης
Τετάρτη	Αναρρίχηση	
Πέμπτη	River trekking	
Παρασκευή	Αναχώρηση	

Κατασκήνωση 2

1η ημέρα

Αναχώρηση από Αθήνα το πρωί. Άφιξη κατασκηνωτών. Μικρή πεζοπορία. Ομαδικά παιχνίδια γνωριμίας.

2η ημέρα*

Πρωινές δραστηριότητες: Mountain bike. Διαδρομές ορεινής ποδηλασίας Απογευματινές δραστηριότητες: ποδόσφαιρο, βόλεϋ, μπάντμιντον, ρακέτες, γυμναστική, χορό, πιγκ πογκ.

3η ημέρα*

Πρωινές δραστηριότητες: Αναρρίχηση σε τεχνητή πίστα. Απογευματινές δραστηριότητες: Ομαδικά παιχνίδια. Συντήρηση ποδηλάτων. Νυχτερινή πορεία με φακούς.

4η ημέρα*

Πρωινές δραστηριότητες: Αγωνιστικός Προσανατολισμός (orienteering). Χρήση Πυξίδας και χάρτη. Συμμετοχή σε διαδρομές αγωνιστικού προσανατολισμού. Τοξοβολία. Εκμάθηση τεχνικής και αγώνες ευστοχίας.

Απογευματινές δραστηριότητες : ποδόσφαιρο, βόλεϋ, μπάντμιντον, ρακέτες, γυμναστική, χορό, πινγκ πονγκ.

5η ημέρα

Πρωινές δραστηριότητες: Πεζοπορία - Παρατήρηση της χλωρίδας και πανίδας του δάσους μέσα από τα ίχνη τους και τα σημάδια που αφήνουν. Περιβαλλοντικά παιχνίδια. Ανάγνωση χάρτη και προσανατολισμός με φυσικά σημεία.

Προετοιμασία εξοπλισμού διαβίωσης στο ύπαιθρο. Ποδόσφαιρο, βόλεϋ, Πινγκ Πονγκ.

6η ημέρα

Αναχώρηση για διήμερο camping σε οργανωμένη βάση. Στήσιμο της υπαίθριας κατασκήνωσης. River trekking, κολύμβηση στο ποτάμι, στοιχεία ναυαγοσωστικής, τεχνικές διάσχισης του ποταμού με και δίχως σχοινί.

7η ημέρα

Rafting, canoe, κολύμβηση στο ποτάμι.

Επιστροφή το βράδυ στο Κέντρο.

8η ημέρα

Πρωινές δραστηριότητες: Τεστ επιπέδου στα σπορ mountain bike, τοξοβολία, αναρρίχηση και προετοιμασία για τα happenings της Κυριακής.

Απογευματινές δραστηριότητες : ποδόσφαιρο, βόλεϋ, μπάντμιντον, ρακέτες, γυμναστική, χορό, πινγκ πονγκ.

9η ημέρα

Διεξαγωγή ΟΡΕΙΒΑΤΙΚΟΥ ΤΡΙΑΘΛΟΥ (τοξοβολία - ποδηλασία - αναρρίχηση) και επίδειξη άλλων σπορ.

10η ημέρα

Πρωινές δραστηριότητες: Στίβος περιπέτειας, flying fox, rappel.

Απογευματινές δραστηριότητες με: ποδόσφαιρο, βόλεϋ, μπάντμιντον, ρακέτες, γυμναστική, χορό, πινγκ πονγκ.

11η ημέρα

Πρωινές δραστηριότητες: Ποδηλατική διάσχιση. Αναρρίχηση σε τεχνητή πίστα. Βελτίωση τεχνικής.

Απογευματινές δραστηριότητες: ποδόσφαιρο, βόλεϋ, μπάντμιντον, ρακέτες, γυμναστική, χορό, πινγκ πονγκ.

12η ημέρα

Πρωινές δραστηριότητες: Ορειβατική ανάβαση.

Απογευματινές δραστηριότητες: πινγκ-πονγκ, βόλεϊ, μπάντμινγκτον.

13η ημέρα

Multi-sport - δραστηριότητες αναψυχής.

Απογευματινές δραστηριότητες με: ποδόσφαιρο.

14η ημέρα

Ολοήμερο κινήγι χαμένου θησαυρού.

15η ημέρα

Επιστροφή.

Υπεύθυνος έκδοσης: Ελληνική Εταιρία Διοίκησης Αθλητισμού, **Υπεύθυνος συντακτικής επιτροπής:** Χαρίλαος Κουθούρης, **Συντάκτες:** Αυθίνος Ιωάννης, Γαργαλιάνος Δημήτρης, Κριεμάδης Αθανάσιος, Κώστας Γεώργιος, Τζέτζης Γεώργιος, Κουστέλιος Αθανάσιος, Αλεξανδρής Κωνσταντίνος, Γουλιμάρης Δημήτριος, Θεοδωράκης Νικόλαος, Τσιτσιού Ροδούλα, Τσιτσιού Ευθυμία, Παπαδημητρίου Δήμητρα, Γλυσιά Ελένη, Νάτσος Παντελής, Κιάφας Ζαχαρίας, Δράκου Αμαλία, Μπάρλας Αχιλλέας. **Τεχνικός έλεγχος & Στοιχειοθεσία:** Ζαφειρούδη Αγλαΐα.
